СЕКЦІЯ 8
СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.962.3:174
DOI https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-4-20

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРИРОДА НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ У СУДДІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрущенко Олександр Юрійович,
кандидат юридичних наук,
суддя
Токмацького районного суду Запорізької області
oandrushchenko@ukr.net
https://orcid.org/0009-0000-0702-8012

Мета *цієї статті полягає у розкритті особливостей морально-етичної природи феномену суддівської неупередженості (безсторонності) на тлі конфлікту інтересів у сучасних філософсько-правових концепціях.*

Методи. *Для досягнення поставленої мети був використаний порівняльно-правовий метод, який дозволив зіставити ролі судді та суддівської неупередженості у різних правових сім'ях. Системно-структурний та формально-догматичний методи сприяли розгляду суддівської неупередженості у двох вимірах – морально-етичному та нормативно-процесуальному, а також аналізу національного законодавства, міжнародних правових документів та практики ЄСПЛ. Герменевтичний метод слугував дослідженню концепцій П. Рікьора (суддя як інтерпретатор і посередник між абстрактним законом та життєвою ситуацією) і Ю. Габермаса (суддя як нейтральний модератор раціонального правового дискурсу).*

Результати. *Визначено, що неупередженість судді іманентно пов'язана із незалежністю та розкривається через поняття конфлікту інтересів як об'єктивної ситуації із підвищеним ризиком впливу неналежних міркувань. Проаналізовано філософські підходи щодо суддівської неупередженості у концепції П. Рікьора та Ю. Габермаса. Обґрунтовано персональний (суб'єктивний вимір) суддівської неупередженості, який дається через особистісні якості конкретного судді та його здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім впливам, здатним вплинути на його рішення. Показано, що стандарти неупередженості (безсторонності) судді сягають моральних засад суддівської професії, які в процесі історичного розвитку еволюціонували та трансформувалися у систему правил професійної поведінки і нормативно-правових приписів, спрямованих на досягнення цілей судочинства та забезпечення права особи на справедливий суд.*

Висновки. *Суддівська діяльність врегульовується дуально: нормами позитивного права та морально-етичними принципами, які є основою суспільної довіри до правосуддя. Неупередженість виступає не лише правовою вимогою, але і необхідною рисою особистості судді. Реалістичною метою сучасного судочинства є не повне викорінення суб'єктивності, а пом'якшення упереджень через поєднання внутрішнього морального обов'язку судді (суб'єктивний критерій) та законодавчих гарантій і процедур відводу (об'єктивний критерій).*

Ключові слова: *суд, суддя, конфлікт інтересів, неупередженість, безсторонність, справедливість, рівність, судочинство, морально-етичні якості.*

THE MORAL AND ETHICAL NATURE OF IMPARTIALITY IN JUDICIAL ACTIVITY

Andrushchenko Oleksandr Yuriyovych,
Candidate Juridical Sciences,
Judge,
Tokmak District Court of Zaporizhzhia Oblast
oandrushchenko@ukr.net
https://orcid.org/0009-0000-0702-8012

The purpose. *The aim of this article is to reveal the specifics of the moral and ethical nature of the phenomenon of judicial impartiality (neutrality) against the backdrop of conflict of interest in contemporary philosophical and legal concepts.*

© Андрущенко О. Ю., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

ISSN: 2307-8049 (Print)
ISSN: 2663-2799 (Online)

Research methods. *To achieve this goal, a comparative legal method was used, which made it possible to compare the roles of a judge and judicial impartiality in different legal families. Systemic-structural and formal-dogmatic methods facilitated the consideration of judicial impartiality in two dimensions – moral-ethical and normative-procedural – as well as the analysis of national legislation, international legal documents, and ECtHR case law. The hermeneutic method served to examine the concepts of P. Ricoeur (the judge as an interpreter and mediator between abstract law and a concrete life situation) and J. Habermas (the judge as a neutral moderator of rational legal discourse).*

Results. *It is determined that judicial impartiality is immanently linked to independence and is revealed through the concept of conflict of interest as an objective situation with an increased risk of improper considerations influencing a decision. The philosophical approaches to judicial impartiality in the concepts of P. Ricoeur and J. Habermas are analyzed. The personal (subjective) dimension of judicial impartiality is substantiated, which is expressed through the personal qualities of a specific judge and their ability to resist internal and external influences that could affect their decision. It is shown that the standards of judicial impartiality (neutrality) reach back to the moral foundations of the judicial profession, which, in the course of historical development, have evolved and transformed into a system of rules of professional conduct and legal norms aimed at achieving the goals of judicial proceedings and ensuring an individual's right to a fair trial.*

Conclusions. *Judicial activity is regulated dually: by the norms of positive law and by moral and ethical principles, which form the basis of public trust in justice. Impartiality is not only a legal requirement, but also an essential personal trait of a judge. The realistic goal of modern judicial proceedings is not the complete eradication of subjectivity, but the mitigation of bias through a combination of the judge's internal moral duty (subjective criterion) with legislative guarantees and recusal procedures (objective criterion).*

Keywords: *court, judge, conflict of interest, impartiality, neutrality, justice, equality, judicial proceedings, moral and ethical qualities.*

Вступ. Питання справедливого і неупередженого суду завжди цікавили людство. Впродовж всієї історії суду і судочинства, з моменту їх появи і до наших днів, спостерігаються спроби теоретичного осмислення вказаної проблеми та пропонуються шляхи її вирішення, а також розробляється арсенал практичних заходів, спрямованих щонайменше на зменшення масштабності упередженості, а відтак на підвищення ефективності правосуддя. В українському законодавстві поняття «неупередженість» використовується як синонім «безсторонності» (ст. 2 ЦПК України, ст. 2 ГПК України, ст. 2 КАС України, ст. 2 КПК України). Але при цьому вітчизняне законодавство не містить визначення «неупередженості» («безсторонності») суду, «тому в питанні тлумачення та застосування цього поняття національні суди звертаються безпосередньо до практики ЄСПЛ, масив якої сьогодні в цьому аспекті доволі значний» (Хотинська-Нор, 2021: 122).

Питання неупередженості суду стали предметом наукового зацікавлення таких вітчизняних та зарубіжних вчених-правників і філософів права як: О. Хотинська-Нор, Г. Фабрі, Л. Якобсон, К. Пузінова, Д. Шолтус, Т. Цувіна, В. Вовк, Ю. Габермас, П. Рікьор.

1. Конфлікт інтересів та нормативно-правові стандарти неупередженості

Найчастіше питання неупередженості суддівської діяльності розглядаються в контексті конфліктів інтересів у судочинстві та у іманентному зв'язку неупередженості з незалежністю. Конфлікт інтересів у судочинстві має усі ознаки і характеристики конфлікту інтересів як явища, але при цьому вирізняється такими ознаками: коло специфічних акторів (сторін, учасників) конфлікту (в нашому випадку, переважно це судді); власне предметне поле та арену розгортання; наслідки таких конфліктів завжди є юридично значущими. У загальному, конфлікт інтересів не є простою необхідністю для особи, яка уповноважена ухвалювати рішення, зважувати суперечливі інтереси. Такий конфлікт є похідним від ситуацій, у яких він виникає всередині самої цієї особи. Це не про дію, це про об'єктивну ситуацію (яка є суб'єктивною за своєю природою), яка може створити підвищений ризик впливу неналежних міркувань на рішення. Специфічною рисою описаної ситуації є те, що вона є об'єктивною, оскільки її можна встановити, врахувавши низку факторів: наявність певного інтересу, вплив цього інтересу на виконання основної (зазвичай, професійної) функції, висока інтенсивність такого втручання (у подальшому це може викликати сумніви щодо здатності ухвалення незалежного і неупередженого рішення) (Fabri, 2019).

Основою принципу неупередженості суду є римська максима «Nemo in causa propria iudex esse potest» (ніхто не може бути суддею у власній справі), що переконливо довів Л. Якобс(Jacobs, 2008: 47). В сучасності існує низка міжнародних правових актів, в яких закріплено принципи неупередженості суду: ст. 10 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Бангалорських принципах поведінки суддів 2006 р. (Принцип 2), Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи (КМРЄ) R(94)12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 жовтня 1994 року (Принцип I, п. 2d) та CM/Rec (2010) 12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року, Висновках Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) № 1 (2001) про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 01 січня 2001 року (п. 12) та № 3 (2002) про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів (п. 27) та ін. Але принцип неупередженості не є суто нормативним, значною мірою він є етично-моральним, оскільки

тісно пов'язаний з поняттям справедливості і рівності.

Відповідно до принципу поділу влади як основоположного принципу демократичної правової держави суддя є ключовою постаттю у судовій владі. Таке розуміння особливої значущості постаті судді та його діяльності пов'язані із поняттям справедливості і закріпилося у різних правових сім'ях, попри їх відмінності. У континентальних правових системах суддя безпосередньо не створює право, що цілком відповідає засновкам класичної концепції Ш.-Л. Монтеск'є, який був переконаний в тому, що суддя має дотримуватися меж між законодавчою і судовою владою. Англо-американська правова культура демонструє дещо інше становище суддів: «У країнах загального права судді також створюють право. Їхні рішення мають прецедентну силу і слугують регулюванню поведінки суспільства, а не лише сторін конкретного спору» (Puziova, 2023). В сучасності правосуддя, справедливість, демократія і легітимність є центром політичного і соціального дискурсу. Тому особливе місце в ньому посідає питання неупередженості суддівської діяльності як відповіді/запобігання конфлікту інтересів. Під неупередженістю судді «найчастіше розуміють відсутність будь-яких упереджень або зацікавленості під час ухвалення судового рішення, а також у процесі, що передує його прийняттю» (Puziova, 2023). Таке розуміння неупередженості судді випливає із практики ЄСПЛ у справах Piersackv. Belgium (1982), Carvalhov. Portugal (1994)Gautrinandothersv. France (1998).

Питання неупередженості суддів як необхідної передумови належного функціонування суддівської посади і складової справедливого судового процесу, що результує у справедливе судове рішення не обмежуються лише юриспруденцією та нормативним врегулюванням, вони знаходять детальне опрацювання і у сучасних філософсько-правових концепціях.

2. Осмислення неупередженості судді у філософсько-правових концепціях П. Рікьора та Ю. Габермаса

Одним із яскравих досліджень упередженості у суддівській діяльності є концепція французького філософа XX століття Поля Рікьора. Для П. Рікьора суддя є фізичною особою, яка «наділена правом і здатністю висловлювати слово справедливості…. Судді – такі ж людські істоти, як і ми, звичайні громадяни; люди, а не боги або ангели. Але вони вивершуються над нами завдяки конкретним правилам їх призначення, з метою виголошувати слово справедливості, вироблення якого є функцією правової системи в її сукупності. Можна сказати, що судді наділяють справедливість плоттю. Вони – вуста справедливості» (Riker, 2002).

Теоретичні розвідки П. Рікьора щодо неупередженості суддів органічно поєднують герменевтичні, етичні і філософсько-правові аспекти ролі судді у здійсненні правосуддя, з виділенням двох аспектів неупередженості: процесуального і морального. Для П. Рікьора очевидним є те, що судове рішення не може бути результатом механічного застосування правової норми, воно є актом інтерпретації, в межах якого суддя є посередником між законом і конкретною життєвою ситуацією. Суддя апріорі повинен прагнути максимального дистанціювання від власних упереджень та інтересів в процесі прийняття рішення у конкретній справі, що і надає неупередженості фундаментального значення. На думку П. Рікьора поєднання двох принципів у суддівській діяльності – неупередженості і розсудливості – здатне забезпечити справедливість у судовому процесі. Таким чином, з одного боку, суддя є нейтральним арбітром, тому що він не віддає перевагу жодній із сторін; а з іншого – судове рішення є результатом мудрого розсуду і врахування контексту справи. До процесуального аспекту неупередженості судді П. Рікьор відносить і визнання суддею рівності сторін у судовому процесі. Це визнання передбачає, що суддя створює такі процесуальні умови, які дають можливість кожній із сторін бути почутою, надати докази своєї правоти та можливість аргументувати власну позицію. Окрім того, керуючись принципом рівності сторін у судовому процесі, суддя засвідчує належне та неупереджене оцінювання аргументів сторін, бо він, за такого підходу, є організатором діалогу, в процесі якого через аргументацію та контраргументацію формується справедливе рішення. Справедливе рішення і процес його прийняття є реалізацією етичного принципу суддівської діяльності. Через реалізацію справедливості у конкретній судовій справі відбувається формування довіри суспільства до правосуддя і визнання судових рішень легітимними, а не лише легальними.

Звертає увагу той факт, що досліджуючи питання неупередженості у суддівській діяльності, П. Рікьор апелює до паралелізміву розгляді типових, з позицій прийняття рішень, ситуацій: між медичним актом і судовим актом. Ці два акти є тотожними в частині переходу від знання (сукупності прийнятих норм і теоретичних знань) до конкретного знання щодо конкретної ситуації. І результатом цього переходу ми маємо: в першому випадку – акт-медичний припис, а в другому – акт-судове рішення (вирок). У процесі створення актів (і медичного, і судового) спостерігається формування одиничного (унікального) рішення як підведення під загальне правило. При цьому має місце взаємонаправленість досягнутого результату – рішення по конкретному випадку є застосуванням загального правила. «Цей коливальний рух між правилом і випадком здійснюється щоразу через акти, які порівнюються, і суджень: медичне судження входить у терапевтичний проект, а судження судове – в проект, метою якого є виголошення слів справедливості (правосуддя)» (Riker, 2002).

Цікавими, в розрізі теми, є міркування сучасного німецького філософа Юргена

ISSN: 2307-8049 (Print)
ISSN: 2663-2799 (Online)

Габермаса (автора концепції дискурсивної легітимності права) про неупередженість у суддівській діяльності. У своїй праці «Between-FactandNorms» Ю. Габермас доводить, що легітимність правових рішень випливає із процедури раціонального публічного обговорення, а право функціонує як механізм посередництва між фактичними соціальними відносинами і нормативними вимогами справедливості. За такого підходу судова влада відіграє ключову роль у стабільності суспільства, оскільки судді уповноважені інтерпретувати норми права і мають право застосовувати норми права в конкретних ситуаціях. Судове рішення, таким чином, розглядається як результат раціонального правового дискурсу (у якому аргументи сторін піддаються критичній оцінці), а не як механічне застосування норми (Habermas, 1996).

Неупередженість судді у судовому процесі таким чином забезпечується через процедурну справедливість. Процедурна справедливість, на відміну від інших видів справедливості, гарантує рівні можливості для сторін у представлені своїх аргументів. І якщо у П. Рікьора суд і судді є «безстороннім третім», то у Ю. Габермаса йдеться про суддю як про нейтрального «модератора правового дискурсу». Суддя, таким чином, зобов'язаний оцінювати аргументи сторін ґрунтуючись на раціональних критеріях та з огляду на їх раціональну переконливість. Ю. Габермас пропонує трактувати суддівську неупередженість як органічне поєднання дотримання справедливих процедур і відкритості аргументації, що в цілому спрямоване на досягнення легітимного й обґрунтованого судового рішення. Неупередженість судді передбачає відмову від впливу політичних міркувань, приватних інтересів, соціальних упереджень, які можуть вплинути на об'єктивність судового рішення.

3. Суб'єктивний та об'єктивний виміри суддівської етики

На думку Т. Цувіни неупередженість засвідчує безсторонність судді щодо сторін і відсутність заінтересованості в результатах розгляду конкретного спору. Тому неупередженість має винятково персональний вимір і стосується завжди конкретного судді та його зацікавленості у результатах розгляду справи. Саме цим і пояснюється іманентний зв'язок між принципом неупередженості суду й питання суддівської етики та процедури відводу суддів (Цувіна, 2023: 47).

У XX столітті питання неупередженості судді у конкретному судовому процесі залишається актуальним. Але зміщуються акценти у трактуванні природи цієї неупередженості, зменшується долі «оптимізму» у шляхах подолання і викорінення упередженості. Такі зміни у трактуванні неупередженості судді є закономірним наслідком світоглядних змін, які характерні для кінця XX – початку XXI століття, адже «історично сформовані моделі суду і судочинства є предметним втіленням панівних суспільних ідеалів і цінностей, органічним представленням етнокультурних традицій та уявлень про суд і справедливість» (Вовк, 2023: 423). А тому реалістичною метою є не подолання упередженості, а пошук способів їх пом'якшення, щоб запобігти викривленню у процесі прийняття рішень. Незмінною залишається морально-етична забарвленість неупередженості судді. Як вказує О. Хотинська-Нор, для багатьох сучасних науковців неупередженість (безсторонність) судді є передусім етичною категорією, як зміст принципу незалежності. Неупередженість, як моральна категорія, накладає на суддю внутрішній суб'єктивний обов'язок бути незалежним незалежно від того, чи забезпечений він (суддя) зовнішніми інституційними гарантіями. Неупередженість, з такого погляду, є похідною від морально-ціннісних орієнтирів судді, його світогляду та способу мислення, здатності протистояти спокусам і різноманітним формам впливу, а також психологічної спроможності абстрагуватися від власних інтересів, переконань, прихильностей і симпатій. Тому неупередженість є не лише професійною вимогою, але і необхідною рисою особистості судді. «Стандарт безсторонності суду сягає своїм корінням моральної основи суддівської професії, що еволюціонувала та трансформувалася у систему правил професійної поведінки та норм законодавства, спрямованих на досягнення мети судочинства та реалізацію особою права на справедливий суд. Етична природа безсторонності суду зумовлює оцінку відповідності цьому стандарту за суб'єктивним показником (тестом). Водночас, її правова природа, яка охоплює інституціональну та процесуальну складові, спонукає до розвитку в національному законодавстві відповідних гарантій, існування яких є критерієм оцінки безсторонності суду за об'єктивним критерієм (тестом)»(Хотинська-Нор, 2021: 126].

Висновки. Професійна діяльність судді регулюється не лише нормами позитивного права, що зобов'язують діяти на підставі, в межах та у спосіб, передбачений законом, але і нормами моралі, які формують етичні засади суддівської поведінки та є підґрунтям суспільної довіри до судової влади. Така дуальність зумовлена специфікою суддівської професії, яка передбачає постійну взаємодію з особами різного соціального статусу, поведінкових моделей та життєвих обставин. Тому до судді висуваються підвищені вимоги не лише щодо наявності відповідних моральних якостей, але й щодо їх послідовної реалізації як у сфері здійснення правосуддя, так і поза межами професійної діяльності.

Декларація про використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти генеративного ШІ не використовувалися.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хотинська-Нор О. З. «JudicialImpartiality»as a Standard ofFairJustice: ECtHRCaseLawandProspects for Development in Ukraine. *BulletinofTarasShevchenkoNationalUniversityofKyiv*. 2021. № 3 (118). С. 122-127. DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-22

2. Fabri H. Conflicts of Interests: Navigating in the Fog. 2019. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/conflicts-of-interests-navigating-in-the-fog/00C27F1CE7147C9A251087453600C5BB (дата звернення 11.08 2026).

3. Jacobs L. Tribunal Independence and Impartiality: Rethinking the Theory after Bell and Ocean Port Hotel – A Call for Empirical Analysis. Dialogue between Courts and Tribunals – Essays in Administrative Law and Justice (2001–2007). Les Éditions Thémis, 2008. P. 43–66. URL: https://ssrn.com/abstract=1973725. (дата звернення 10.08.2026).

4. Puziová K., ŠoltysD. Miestoavýznamzákladnýchhodnôtsudcovskejetikyvpredpokladochprevýkonfunkciesudcu. DOI: https://doi.org/10.24040/sap.2023.10.1.32-40

5. Рікер П. Право і справедливість. К.: Дух і літера, 2002. 216 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0054301.pdf (дата звернення 10.08.2026).

6. Habermas J. Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy Jurgen Habermas.1996.URL: https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bcrgen-habermas-between-facts-and-norms.pdf (дата звернення 10.08.2026).

7. Цувіна Т. А. Неупередженість суду в цивільномусудочинстві: практика Європейського суду з прав людини та вибранікейси Верховного Суду. Проблемизаконності. 2023. Вип. 160. С. 45–65. https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.273808

8. Вовк В. М. Суд і судочинство через призму теорії ментальності. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. С. 421-425. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.73

REFERENCES:

1. Khotynska-Nor O. Z. (2021). «Bezstoronnistsudu» yak standart spravedlyvoho pravosuddia: praktykaYeSPL i perspektyvy rozvytku v Ukraini. *Visnyk Kyivskoho nationalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. № 3 (118). S. 122-127. DOI: https: doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-22

2. Fabri H. (2019). Conflicts of Interests: Navigating in the Fog. Availableat: https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/conflicts-of-interests-navigating-in-the-fog/00C27F1CE7147C9A251087453600C5BB (accessed 11. 08. 2026).

3. Jacobs L. (2008). Tribunal Independence and Impartiality: Rethinking the Theory after Bell and Ocean Port Hotel – A Call for Empirical Analysis. Dialogue between Courts and Tribunals – Essays in Administrative Law and Justice (2001–2007). Les Éditions Thémis. P. 43-66. Availableat: https://ssrn.com/abstract=1973725. (accessed 10. 08. 2026).

4. Puziova K., Soltys D. Miesto a vyznam zakladnych hodnot sudcovskej etiky v predpokladoch pre vykon funkcie sudcu [The Placeand Significance of the BasicValues of Judicial Ethicsin the Prerequisites for Holding Judicial Office]. DOI: https://doi.org/10.24040/sap.2023.10.1.32-40Availableat: https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/vedecky-casopis-stat-a-pravo/archive-archiv/2023/1-2023/kristina-puziova-dominik-soltys.html

5. Riker P. (2002). Pravo i spravedlyvist. K.: Dukh i litera. 216 p. Availableat: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0054301.pdf(accessed 10. 08. 2026).

6. Habermas J. (1996). Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy Jurgen Habermas.Availableat: https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bcrgen-habermas-between-facts-and-norms.pdf(accessed 10. 08. 2026).

7. Tsuvina T.A. (2023). Judicial Impartiality in Civil Proceedings: Case Law of the European Court of Human Rights and Selected Cases of the Supreme Court [Judicial Impartiality in Civil Proceedings: Case Law of the European Court of Human Rights and Selected Cases of the Supreme Court]. *Problems of Legality*. 160, 45-65. DOIhttps://doi.org/10.21564/2414-990X.160.273808

8. Vovk V. M. (2023).Sud i sudochynstvo cherez pryzmu teorii mentalnosti [Court and Judicial Proceedings Through the Prism of Mentality Theory]. *Analitychno-porivnialne-pravoznavstvo*. № 2. P. 421-425. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.73

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.11.2026